

Obitelj kao rizični čimbenik za pojavu delinkventnog ponašanja kod djece i mladih

Domjanović, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:202940>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Barbara Domjanović

OBITELJ KAO RIZIČNI ČIMBENIK ZA POJAVU
DELINKVENTNOG PONAŠANJA KOD DJECE I
MLADIH
ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Barbara Domjanović

OBITELJ KAO RIZIČNI ČIMBENIK ZA POJAVU
DELINKVENTNOG PONAŠANJA KOD DJECE I MLADIH
ZAVRŠNI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marijana Majdak

Zagreb, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. DELINKVENCIJA	2
2.1. POJAM DELINKVENCIJE	2
2.2. OBLICI DELINKVENTNIH PONAŠANJA MLADIH.....	4
2.3. STATISTIKA I SANKCIJE	4
3. TEORIJE O DELINKVENCIJI	5
4. SUBJEKTIVNI ČIMBENICI ZA POJAVU DELINKVENCIJE	7
4.1. ODNOS RODITELJ - DIJETE	7
4.2. ODNOSI MEĐU RODITELJIMA	9
4.3. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE	10
4.4. RODITELJSKI ODGOJNI STILOVI	11
4.5. RODITELJSKA KONTROLA	12
5. OBJEKTIVNI ČIMBENICI ZA POJAVU DELINKVENCIJE.....	13
5.1. SOCIOEKONOMSKI STATUS.....	14
5.2. STRUKTURA OBITELJI.....	16
5.3. SOCIOPATOLOŠKE POJAVE U OBITELJI.....	18
6. PREVENCIJA	19
7. ZAKLJUČAK	20
POPIS TABLICA.....	23
LITERATURA.....	23

Obitelj kao rizični čimbenik za pojavu delinkventnog ponašanja kod djece i mladih

Sažetak:

Ovaj rad se bavi tematikom maloljetničke delinkvencije te utjecajem obitelji kao rizičnog čimbenika za pojavu iste. Cilj rada bio je objasniti pojam delinkvencije i raščlaniti ga od drugih njemu srodnih termina te dobiti uvid u osobitosti delinkvencije djece i mladih obzirom na obiteljske rizične čimbenike. U radu je prije svega objašnjena terminologija i teorijska podloga delinkvencije, a potom se govori o subjektivnim i objektivnim čimbenicima na strani obitelji koji mogu dovesti do delinkvencije te je na kraju opisana uloga prevencije. Pod subjektivnim čimbenicima smatraju se odnosi roditelja i djeteta, odnosi među roditeljima, zlostavljanje i zanemarivanje djece u obitelji, roditeljski odgojni stilovi te roditeljska kontrola djeteta, dok se pri objektivnim čimbenicima misli na socioekonomski status obitelji, njezinu strukturu i sociopatološke pojave. Sva literatura prikupljena za pisanje ovoga rada te proučena provedena istraživanja na ovu temu, jasno ukazuju na to da obitelj doista ima veliki utjecaj na djetetovo ponašanje i da raznim aspektima svog (ne)funkcioniranja može dovesti do maloljetničke delinkvencije. Neki od aspekata su lakše promjenjivi uz pomoć stručnjaka, dok je neke teško promijeniti i dovode do začaranog kruga delinkventnih obitelji. Kako bi se ipak utjecalo na smanjenje delinkvencije kod djece i mladih, važno je da struka provodi preventivne programe sa svim obiteljima od najmlađe dobi djeteta te da se zalaže za veću posvećenost ovoj tematici u široj javnosti.

Ključne riječi: delinkvencija, djeca i mladi, obiteljski rizični čimbenici, subjektivni i objektivni čimbenici utjecaja, prevencija delinkvencije

Abstract:

This paper deals with the topic of juvenile delinquency and the influence of the family as a risk factor for its occurrence. The aim of this paper was to explain the concept of delinquency and break it down from other terms related to it, and to gain an insight into the peculiarities of delinquency among children and young people with regard to family risk factors. First of all, the paper explains the terminology and theoretical

basis of delinquency, and then discusses the subjective and objective factors on the part of the family that can lead to delinquency and finally, describes the role of prevention. Subjective factors include parent-child relationships, relationships between parents, abuse and neglect of children in the family, parenting styles and parental control of the child, while objective factors refer to the socioeconomic status of the family, its structure and sociopathological phenomena. All the references collected for the writing of this paper and the studies conducted on this topic clearly indicate that the family really has a great influence on the child's behavior and that various aspects of its (dys)function can lead to juvenile delinquency. Some of the aspects are easier to change with the help of experts, while some are difficult to change and lead to a vicious circle of delinquent families. However, in order to influence the reduction of delinquency among children and young people, it is important that the profession implements preventive programs with all families from the youngest age of the child and that it advocates greater dedication to this issue among the general public.

Key words: delinquency, children and youth, family risk factors, subjective and objective influencing factors, delinquency prevention

Izjava o izvornosti

Ja, Barbara Domjanović pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Barbara Domjanović

Datum: 21.09.2022.

1. UVOD

Posljednjih godina, puno se govori o problemima u ponašanju djece i mladih. Pažnja toj tematici se pridaje u svim sferama života, u školama, lokalnoj zajednici, unutar obitelji, u svim oblicima medija, ali i među djecom i mladima samima. Moglo bi se stoga reći kako društvo uviđa ozbiljnost problema u ponašanju djece i mladih više nego li ikada prije. No ipak, pravo je pitanje jesu li takva ponašanja danas učestalija ili su ljudi jednostavno postali svjesniji navedene problematike pa se o tome više govori. Potencijalni odgovor na ovo pitanje može biti dan kroz pregled statističkih podataka o pojavnosti počinjenih kaznenih djela kod maloljetnika, koji je spomenut u ovome radu. Međutim, to nije jedino pitanje koje bi se moglo postaviti kada je riječ o problemima u ponašanju. Važno je odrediti i dogovoriti što su sve problemi u ponašanju, odnosno potrebno je odrediti kriterije za ponašanja koja će se smatrati problematičnima i ustanoviti terminologiju za ista, koja će biti jednaka u svim sektorima koji se bave ovim područjem (Majdak, 2021.). Potrebno je poznavati i razlikovati slične termine koji se upotrebljavaju za problematiku u ponašanju djece i mladih kako bi se stručno i ispravno moglo govoriti o istima. Stoga su u ovom radu prije svega dana objašnjenja naziva koji se upotrebljavaju u literaturi. Osim toga, postavlja se i važno pitanje o uzrocima koji uopće dovode do pojave problema u ponašanju, a time i delinkvencije. Brojne teorije pokušavaju dati odgovor na to pitanje, no svaka teorija nosi svoja objašnjenja zašto je došlo do određenog ponašanja. Tako psihološke teorije govore da su glavni uzrok delinkventnim ponašanjima same osobine ličnosti, dok sociološke teorije smatraju da je glavni uzrok okolina, odnosno utjecaj društva na osobu (Martinjak i Odeljan, 2016.). Prava istina je individualna za svakog pojedinca zbog čega je teško pronaći ispravan odgovor na to pitanje. Obzirom da postoje mnogobrojni rizični čimbenici koji dovode do pojave delinkventnih ponašanja, ovaj rad će se baviti jednim od njih, a to je obitelj kao rizični čimbenik za pojavu delinkvencije kod djece i mladih. Obiteljski aspekti koji mogu dovesti do problema u ponašanju kod djece i mladih, u ovom su radu podijeljeni na subjektivne i objektivne. Tako će se kod subjektivnih čimbenika govoriti o odnosu roditelja i djece, o tome kako odnosi među roditeljima utječu na dijete, zlostavljanju i zanemarivanju unutar obitelji te o utjecaju roditeljskih odgojnih stilova i roditeljske kontrole. Nadalje će biti riječ o objektivnim čimbenicima pod

koje se svrstavaju socioekonomski status obitelji, struktura obitelji te sociopatološke pojave unutar obitelji. Za svaki od navedenih aspekata bit će dano objašnjenje zašto i kako se mogu smatrati kao rizičan čimbenik za pojavu problema u ponašanju i delinkvencije. Na kraju samog rada bit će spomenuti potencijalni oblici prevencije koji mogu ublažiti ili spriječiti razvoj delinkvencije kod djece i mladih.

2. DELINKVENCIJA

2.1. POJAM DELINKVENCije

Društveno neprihvatljivo ponašanje je krovni pojam pod kojim se nalaze pojmovi kao što su devijantno ponašanje, delinkventno, rizično, antisocijalno te poremećaji u ponašanju (Majdak, 2021.). Pojam maloljetničke delinkvencije se često zamjenjuje ili ne razlikuje pravilno od ostalih srodnih pojmova pa je prije svega važno naglasiti postojeću i bitnu razliku u njihovu značenju.

Rizična ponašanja su sva ona ponašanja koja predstavljaju potencijalni razvojni rizik za djecu i mlade koji ih čine, ali i za njihovu okolinu, a često prethode delinkventnim ponašanjima ili se javljaju zajedno s njima (Majdak, 2021.).

Poremećaji u ponašanju je pojam koji se koristi za klasifikacije psihopatologije, a predstavljaju ponašanja koja su opasna i štetna za samu osobu koja ih čini, ali i za njegovu okolinu te zahtijevaju pomoć stručnjaka (Majdak, 2021.).

Nadalje, riječ devijantno dolazi od kasnolat. *devians*, što znači skrenuti s puta, a pojam označava ono ponašanje koje odstupa od društveno zadanog ili najpoželjnijeg oblika ponašanja (Hrvatska enciklopedija, 2022.). Devijantno ponašanje obuhvaća velik dio društvenih ponašanja čiji se određeni oblici tretiraju različito ovisno o kulturama i zakonodavstvima različitih zemalja. Tako su primjerice neka ponašanja u konzervativnim sredinama moralno ili zakonski nedopustiva (npr. pušenje, alkohol, droga, homoseksualnost, prostitucija itd.), dok su u liberalnijim sredinama potpuno ili djelomice dopuštena ili ne podliježu zakonskom kažnjavanju, već moralnoj osudi društva (Hrvatska enciklopedija, 2022.).

Antisocijalna ponašanja se definiraju kao ponašanja koja su nužno socijalno neprihvatljiva i kojima se krše (ali nije uvjet) pravni propisi (Rutter, Giller i Hagell, 1998.; prema Vrselja, 2010.).

Pojmovi devijantno i antisocijalno ponašanje se danas više ne koriste kada se govori o djeci i mladima koji pokazuju probleme u ponašanju (Majdak, 2021.)

Pojam delinkvencija dolazi od latinske riječi *delinquere* što znači pogriješiti ili skriviti, a predstavlja društveno opasna djela koja su zakonom predviđena kao kaznena (Hrvatska enciklopedija, 2022.). Obzirom da se u radu govori o delinkvenciji djece i mladih, važno je definirati i pojam maloljetničke delinkvencije. Maloljetnička delinkvencija je asocijalno ponašanje djece i mladih koje podrazumijeva kažnjiva djela koja su počinile osobe mlađe od 18 godina života (MUP). Ministarstvo unutarnjih poslova kao neprihvatljiva ponašanja mladih navodi sljedeća: konzumiranje sredstava ovisnosti među mladima, posjećivanje ugostiteljskih lokala, kladionica i sl., neprihvatljivo ponašanje u zonama odgojno – obrazovnih ustanova, udaljenja maloljetnih osoba iz obiteljskog doma i bjegovi iz odgojnih ustanova, skitnja i prosjačenje, nedozvoljeni noćni izlasci maloljetnih osoba do 16 godina starosti, nedozvoljena i štetna druženja maloljetnih osoba do 18 godina starosti s osobama sklonim kriminalitetu, skitnji, raznim oblicima iskorištavanja maloljetnih osoba, izostajanje s nastave, huligansko - vandalsko ponašanje (uništavanje imovine, pisanje grafita, sudjelovanje u navijačkim neredima i sl.) te vršnjačko nasilje (bullying i cyberbullying) (MUP).

Nakon obrazloženih pojmova, može se zaključiti kako je svako delinkventno ponašanje ujedno i devijantno, ali nisu sva devijantna ponašanja delinkventna. Delinkventno ponašanje je tako oblik antisocijalnog ponašanja (koje karakterizira kršenje pravnih normi), često je praćeno nekim oblicima društveno neprihvatljivog ponašanja (alkoholizam, skitnja, agresivno ponašanje itd.) (Ajduković, 1988.; prema Vrselja, 2010.). Međutim, danas se sve više ide ka tomu da se terminologija mijenja pa se zalaže da se ne koriste pojmovi maloljetni delinkventi i poremećaji u ponašanju, nego mladi u sukobu sa zakonom i problemi u ponašanju. Tomu je tako jer se u društvenim znanostima javlja konstruktivistički pristup koji ukazuje na moguću stigmatizaciju prilikom nazivanja mladih devijantnima ili poremećenima (Majdak, 2021.). Ono što je posebno važno za naglasiti, konstruktivizam objašnjava kako su problemi u ponašanju te odstupanja od općeprihvaćenih ponašanja kod mladih zapravo normalni i uobičajeni dio njihova odrastanja, no to ipak ne isključuje nužnost da se takva ponašanja kontroliraju, smanje i uklone (Majdak, 2021.).

2.2. OBLICI DELINKVENTNIH PONAŠANJA MLADIH

Vrste delinkvencije se uglavnom dijele na otvorenu i prikrivenu, gdje se pod otvorenim misli na nasilna ponašanja kao što su napadi oružjem, prijetnje, silovanje, a pod prikrivenom se smatraju neagresivne radnje poput krađe, podmetanja požara, prodaja droge (Hoeve i sur., 2009.). Za otvorenu delinkvenciju je karakteristično da problematična ponašanja djeteta počinju rano u djetinjstvu, a funkcioniranje obitelji je loše, dok je za prikrivenu delinkvenciju karakteristično da se javlja tek u adolescenciji i da je obiteljsko funkcioniranje uredno (Moffitt i Caspi 2001.; prema Hoeve i sur., 2009.). O tome kako obiteljsko funkcioniranje utječe na pojavu delinkvencije, više riječi će biti u nastavku rada.

2.3. STATISTIKA I SANKCIJE

Tablica 2.3.

Prijavljene, optužene i osuđene maloljetne osobe od 2000. do 2021.

	PRIJAVLJENE		OPTUŽENE		OSUĐENE	
	Ukupno	ženske osobe	Ukupno	ženske osobe	ukupno	ženske osobe
2000.	2 375	163	1 108	51	787	41
2003.	2 909	210	1 160	67	875	53
2006.	2 830	199	1 212	59	974	48
2009.	3 188	247	1 238	66	987	54
2012.	3 113	246	778	47	626	40
2015.	1 739	188	492	37	420	41
2018.	1 196	145	347	41	302	34
2021.	1 000	122	297	47	264	44

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2020., 2022.

Iz Tablice 2.3. je vidljivo kretanje prijavljenih, optuženih i osuđenih maloljetnih osoba za počinjenje kaznenih djela u zadnjih dvadeset godina u RH. Može se zamijetiti da je kretanje ukupnog broja činjenja kaznenih djela od strane maloljetnika u kontinuiranom padu te da djevojke čine značajnu manjinu kako u broju

prijavljenih, tako i u broju optuženih i osuđenih maloljetnika za činjenje kaznenih djela (DZS 2020., DZS 2022.).

Nadalje, kada je riječ o vrstama kaznenih djela, prema posljednjim podacima DZS iz 2021. godine, najviše počinjenih kaznenih djela je bilo protiv imovine, zatim slijede kaznena djela protiv života i tijela, osobne slobode, ostala kaznena djela, kaznena djela protiv spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta itd.

Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije mogu izreći maloljetnički zatvor, sigurnosne mjere ili odgojne mjere (sudski ukor, posebne obveze, pojačana briga i nadzor, pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi, upućivanje u disciplinski centar, upućivanje u odgojnu ustanovu, upućivanje u odgojni zavod i upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu) (Zakon o sudovima za mladež, NN 126/19.). Sustav sankcija za mlade počinitelje (maloljetne osobe i mlade punoljetne osobe) za svrhu ima pružanje zaštite, brige, pomoći i nadzora kako bi se utjecalo na maloljetnikov odgoj, razvoj ličnosti i jačanje odgovornosti radi suzdržavanja ponovnog činjenja kaznenih djela (Zakon o sudovima za mladež, NN 126/19.). Prema posljednjim dostupnim podacima DZS, u 2021. godini za počinjena kaznena djela izrečeno je ukupno 264 sankcija, od čega je za starije maloljetnike izrečeno najviše mjera pojačanog nadzora i mjera upozorenja, a potom slijede pridržaj maloljetničkog zatvora, zavodske mjere te maloljetnički zatvor. Mlađim maloljetnicima najviše je izrečeno mjera pojačanog nadzora i zavodskih mjera, a potom mjera upozorenja (DZS, 2022.).

3. TEORIJE O DELINKVENCiji

U suvremenom pristupu maloljetničkoj delinkvenciji je važno obraditi pažnju na rizične čimbenike koji pridonose razvoju takvog ponašanja kod djece i mladih jednako kao i na intervencije usmjerene na takve čimbenike (Stašević i Derk, 2016.). Rizični čimbenici su svi oni koji kod djece ili mladih povećavaju vjerojatnost za pojavu neprihvatljivog ili antisocijalnog ponašanja. Mogu se podijeliti u sljedeće skupine: rizični čimbenici na razini obitelji, škole, zajednice, vršnjaka te na individualnoj razini. Obzirom da postoji mnogo izvora činitelja rizika za pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja kod djece i mladih, postoji i mnogo različitih objašnjenja i perspektiva zašto dolazi do pojave delinkventnog ili devijantnog

ponašanja kod djece i mladih. Kako bi se lakše objasnili potencijalni uzroci takvom ponašanju, u literaturi se navode spoznaje različitih teorija. Teorije koje objašnjavaju pojavu delinkventnog ponašanja se najčešće dijele u dvije skupine. Prvu skupinu čine strukturalne teorije, koje se često nazivaju i sociološke, a drugu skupinu čine procesne teorije koje se još nazivaju psihološke (Clinard i Meier, 2011.). Uz to, ponekad se za objašnjenje delinkvencije koriste i biološke teorije.

Psihološke teorije kao uzrok delinkventnog ponašanja navode osobine ličnosti i kognitivne poremećaje osobe, no pri tome isključuju mogućnost utjecaja svih drugih čimbenika (Martinjak i Odeljan, 2016.). Primjer psihološke teorije je teorija frustracije koja uzrok delinkvencije pronalazi u frustraciji čovjeka, odnosno nemogućnosti zadovoljenja određenih potreba koja izaziva nelagodu i nezadovoljstvo zbog nailaska na prepreke pri ostvarenju određenih ciljeva te je tako delinkvencija posljedica pojedinca na frustracije koje doživljava (Martinjak i Odeljan, 2016.). Još jedan primjer psiholoških teorija je psihopatološka teorija. Psihopatija označava postojanje psihičkih osobina koje čovjeku onemogućuju prilagodbu društvenim normama, a obilježavaju ju bezosjećajnost, omalovažavanje normi, neprijateljstvo, nemanje osjećaja krivnje, neuviđanje vlastitog lošeg ponašanja te niska tolerancija na frustraciju zbog čega su takve ličnosti sklone činjenju kriminalnih djela (Martinjak i Odeljan, 2016.).

Sociološke teorije kao uzrok delinkvencije navode prvenstveno utjecaj društva na pojedinca. One priznaju postojanje bioloških i psiholoških teorija, ali ipak naglašavaju postojanje društvenih čimbenika koji mogu utjecati na pojavu delinkventnog ponašanja (Martinjak i Odeljan, 2016.). Neki primjeri socioloških teorija su teorija anomije, diferencijalne asocijacije, socijalne kontrole.

Teorija anomije objašnjava kako u društvu postoje određene vrijednosti i ciljevi kojima teže svi ljudi, no nisu jednako dostupne svim skupinama društva. Oni koji su siromašni ili diskriminirani u društvu, ne mogu doseći te vrijednosti lako kao ostatak društva pa se koriste nezakonitim ponašanjima kako bi ih ostvarili. Tako se anomija razvija iz sraza između legitimnih ciljeva i nelegitimnih načina njihova ostvarivanja, odnosno naglašavanja nužnosti ostvarenja legitimnih ciljeva, ali zanemarivanja načina njihova ostvarenja (Clinard i Meier, 2011.).

Teorija diferencijalne asocijacije delinkventno ponašanje pripisuje učenju u interakciji s bliskim osobama u okolini, tj. smatra da se delinkventno ponašanje uči od drugih, no da su pri tome važni stav i motivacija osobe prema delinkventnom ponašanju (Shoemaker, 2017.).

Teorija socijalne kontrole navodi da je delinkvencija posljedica nepostojanja suzdržanosti ili nepostojanja društvene kontrole nad individualnim ponašanjima, odnosno da u stanju smanjenje kontrole dolazi do veće pojavnosti delinkvencije jer ljudi počinju slijediti svoje prirodne namjere i sklonosti (Clinard i Meier, 2011.).

Biološke teorije u nekoj literaturi nisu spomenute kada se govori o osnovnoj podjeli teorija delinkvencije, no važan je i njihov značaj. One kao glavni uzrok delinkventnog ponašanja navode biološke čimbenike, odnosno tjelesne karakteristike. Objašnjava da postoji biološka predispozicija za delinkvenciju, koja u prisutnosti drugih čimbenika (okolina i psihološki čimbenici) dovodi do delinkvencije (Martinjak i Odeljan, 2016.). Neki primjeri bioloških teorija su antropološka teorija, teorija nasljeđa, frenološka teorija, kromosomska teorija.

Tako antropološka teorija daje navode da postoje obilježja tijela koja pridonose predispoziciji za delinkvenciju, a tip osobe koji ih posjeduje, naziva se "rođeni zločinac" (Martinjak i Odeljan, 2016.).

Teorija nasljeđa kao glavni uzrok delinkvencije navodi nasljedne osobine koje se prenose generacijama, a potvrdu takvih navoda nalazi u postojanju obitelji u kojima se delinkvencija pojavljuje kroz generacije i generacije, no i u istraživanjima koja su provedena na blizancima (Martinjak i Odeljan, 2016.).

4. SUBJEKTIVNI ČIMBENICI ZA POJAVU DELINKVENCije

4.1. ODNOS RODITELJ - DIJETE

Obitelj, iako shvaćena kao primarni i glavni izvor socijalizacije te polazište sigurnosti, topline i zaštite, može proizvoditi i rizične i zaštitne čimbenike za pojavu delinkvencije kod djece i mladih (Martinjak i Odeljan, 2016.). Kako bi obitelj mogla funkcionirati skladno te imati pozitivan utjecaj na razvoj i dobrobit djeteta koje u njoj živi, važni su skladni obiteljski odnosi, osjećaji pripadnosti, povezanosti, podrške, voljenosti, sigurnosti, no ako takvih osjećaja nema, dolazi do konflikata i teškoća u komunikaciji koji mogu dovoditi do problema u ponašanju djece i mladih (Martinjak

i Odeljan, 2016.). Pri proučavanju odnosa između roditelja i djeteta, u literaturi se spominju aspekti kao što su roditeljska toplina, prihvaćanje djeteta, bliskost i privrženost (Ricijaš, 2009.). Sve navedeno čini zaštitne čimbenike, no ako u obitelji nedostaju ta obilježja, može se govoriti o rizičnim čimbenicima za pojavu delinkvencije (Ricijaš, 2009.). Tako primjerice, privrženost između roditelja i djeteta doprinosi tomu da dijete ima povjerenja u svog roditelja, osjeća se sigurnim, a roditelj može ostvarivati velik utjecaj na dijete te ono prihvaća roditeljeve stavove i vrijednosti jer mu je roditelj model socijalnog učenja (Ricijaš, 2009.). No s druge strane, ako dijete nema povezanost sa svojim roditeljima, ne smatra ih važnima, ne prihvaća njihove stavove i vrijednosti, mogućnost roditeljeva utjecaja na dijete će biti znatno smanjena, a shodno tome će rasti vjerojatnost da će se dijete ponašati "po svome" i da će razviti delinkventna ponašanja (Ricijaš, 2009.). Djeca koja sa svojim roditeljima mogu razgovarati o problemima, koja se ne svađaju s roditeljima te im se povjeravaju o svojim izlascima i prijateljima, imaju manju šansu da će se uključivati u delinkventne aktivnosti (Hoffmann, Thorpe i Dufur, 2020.). Svi ti pozitivni aspekti odnosa roditelj-dijete se mogu nazvati obiteljskim društvenim kapitalom koji smanjuje rizik od neprihvatljivog ponašanja djece i mladih (Hoffmann, Thorpe i Dufur, 2020.). Ulaganjem roditelja u taj kapital, znatno pomaže djeci i mladima da tokom odrastanja izbjegnu razvoj društveno neprihvatljivog ponašanja te pridonosi prosocijalnom razvoju (Hoffmann, Thorpe i Dufur, 2020.). Međutim, ako roditelji ne održavaju odnos s djetetom, ne podržavaju i ne prihvaćaju djetetove želje i odluke, ako nisu dosljedni u odgojnim postupcima, zanemaruju neprihvatljiva ponašanja djeteta, često i grubo ga kažnjavaju, ali i ako sami iskazuju neprihvatljiva ponašanja, veća je vjerojatnost da će djeca razviti neprihvatljiva ponašanja (Terek, 2022.). Najveći utjecaj takvih ponašanja roditelja na dijete je tokom ranog djetinjstva, dok s godinama on opada (Terek, 2022.). Kvalitetan odnos roditelja i djeteta znatno doprinosi zadovoljenju psiholoških potreba djeteta te mu pruža osjećaj ljubavi i sigurnosti, a zajedno s osobnim karakteristikama i drugim okolinskim čimbenicima, obiteljski rizični i zaštitni čimbenici doprinose djetetovoj prilagodbi (Klarin i Đerđa, 2014.).

4.2. ODNOSI MEĐU RODITELJIMA

Francis Ivan Nye je prije više od 50 godina pronašao povezanost između lošeg odnosa i sukoba među roditeljima s delinkventnim ponašanjem djece te je zaključio kako je dječja percepcija zadovoljstva brakom njihovih roditelja, prediktor za delinkvenciju (Nye, 1973.; prema Siegel i Welsh, 2018.). Međutim, može se postaviti pitanje jesu li ponekad delinkventna ponašanja djece ono što dovodi do sukoba između roditelja, ili su roditeljski sukobi ti koji uvijek dovode do delinkventnog ponašanja djece (Siegel i Welsh, 2018.). Rezultati istraživanja (Macuka i Smojver-Ažić, 2012.) su pokazali kako internalizirane probleme više iskazuju djeca čiji se roditelji sukobljavaju te djeca koja sebe okrivljavaju za sukobljavanje roditelja. Isto je istraživanje dovelo do zaključka kako ona djeca koja osjećaju prijetnju za vrijeme konflikta među roditeljima, imaju internalizirane probleme te ona djeca koja sebe okrivljavaju za iste konflikte, imaju više eksternaliziranih problema. Kod djece koja su često prisutna u svađama i sukobima između svojih roditelja, postoji opasnost od pojave nasilnog ponašanja prema drugima u okolini, ali i opasnost od postanka žrtve nasilja drugih (Cummings i Davies, 2002.; prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Tomu je tako jer djeca u svojoj obitelji gledaju agresivna ponašanja i zaključuju da je agresivnost i nasilje način za rješavanje konflikata pa takva ponašanja i oni primjenjuju u svojim odnosima (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Neka istraživanja su došla do spoznaje kako postoji povezanost između počinjenog i doživljenog vršnjačkog nasilja sa svim oblicima obiteljskog nasilja (psihološka agresija, psihološko zlostavljanje, tjelesno kažnjavanje, tjelesno zlostavljanje i zanemarivanje), što daje u prilog prethodnoj tvrdnji (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Prema svjedočenju djece u jednom istraživanju, zaključeno je kako su djeca svjedoci nasilja između roditelja, češće činila nasilje i kaznena djela protiv imovine (Fergusson i Horwood, 1998.; prema Farrington, 2011.). Svjedočenje nasilju koje je inicirano od strane očeva, kasnije može dovesti do obiteljskog zlostavljanja, kažnjavanja, ranog majčinstva i slabijih primanja u obitelji (Farrington, 2011.). Neosporno je da odrastanje u konfliktnim obiteljima uzrokuje različite probleme u ponašanju djece, no isto tako je važno razmotriti je li u nekim situacijama lošije da djeca odrastaju u obiteljima koje obilježavaju učestali konflikti ili u obiteljima koje

su nepotpune, odnosno jednoroditeljskim obiteljima nastalima kao posljedica rastave braka (Siegel i Welsh, 2018.).

4.3. ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE

Zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane roditelja predstavlja veliki rizični čimbenik za pojavu delinkventnog ponašanja kod djece jer pridonosi problemima sa samopoštovanjem i emocionalnim razvojem djeteta (Martinjak i Odeljan, 2016.). Najjednostavniji razlog zašto su zlostavljanje i kasnija delinkvencija povezani jest učenje po modelu gdje djeca uče i imitiraju ponašanja svojih roditelja pa tako nasilna ponašanja svojih roditelja prenose u svoje odnose s vršnjacima, partnerima i općenito širem društvu (Martinjak i Odeljan, 2016.). Objašnjenje zašto je zlostavljanje djece povezano s kasnijim činjenjem nasilja od strane te iste djece je dala i autorica Cathy Widom. Kao poveznice ona navodi sljedeće tvrdnje: zlostavljanje može imati trajne posljedice jednako koje traju dulje godina, može dovesti do nekih tjelesnih promjena kao što je desenzibilizacija na bol, može voditi oponašanju takvog ponašanja, lošijem uspjehu u školi, dovodi do poteškoća u samopoštovanju, može doći i do štetnih učinaka na život djeteta ako zbog zlostavljanja bude preseljeno u instituciju te može prouzrokovati etiketiranje od strane pravosudnog sustava koje pak dovodi do izolacije zlostavljane djece od ostatka društva (Farrington, 2011.). Drugi autori uz to navode i moguće zdravstvene poteškoće te neprihvatljiva ponašanja poput alkoholizma, pušenja, zlouporabe droga ili pak probleme kao što su poremećaji prehrane, depresija, kronične bolesti te suicidalnost (Siegel i Welsh, 2008.). U najpoznatijem istraživanju Cathy Widom o utjecaju zlostavljanja i zanemarivanja na kasnije činjenje kaznenih djela, sudjelovalo je preko 900 djece, koje je trajalo 20 godina. Rezultati su pokazali kako su djeca koja su bila zlostavljana i zanemarivana, kasnije bila češće osuđivana za činjenje kaznenih djela (Maxfield i Widom, 1996.; prema Farrington, 2011.). Zanimljiva činjenica o povezanosti zanemarivanja i zlostavljanja s kasnijim činjenjem kaznenih djela je dobivena u istraživanju Rochester Youth Development Study, u kojemu su dobiveni rezultati pokazali kako je ta poveznica jača kod onih mladih koji su bili zlostavljani kao adolescenti ili kontinuirano od djetinjstva do adolescencije, nego kod onih mladih koji su bili zlostavljani kao djeca (Ireland i sur., 2002.; prema Shoemaker, 2013.). Kao mogući razlog ovoj činjenici navodi se da starija djeca teže prihvaćaju ili ne prihvaćaju da su

oni krivi za nasilje koje doživljavaju, već ga smatraju posljedicom zanemarivanja i nebrige svojih roditelja. Upravo zbog toga, starija djeca u doživljenom nasilju neće vidjeti drugi mogući izlaz nego da se bore i uzvraćaju jednakom mjerom, što dovodi do delinkventnog ponašanja (Shoemaker, 2013.). Pored toga, zlostavljanoj djeci je lakše postati delinkventom kako bi ih se doživljavalo kao same krive za doživljena nasilja od strane roditelja, nego kao zlostavljanu djecu (Ireland i sur., 2002.; prema Shoemaker, 2013.). Međutim, unatoč jasnim poveznicama doživljavanja nasilja i zanemarivanja te pojave delinkventnog ponašanja, postoje i iznimke. Tako nasilna i neprimjerena ponašanja roditelja, nekoj djeci mogu biti pokazatelj kako se ne treba ponašati i što nije dobro činiti te djeca mogu odrasti u potpuno drugačije osobe, ispunjene suosjećanjem, brigom i ljubavi, a čemu znatno doprinose zaštitni čimbenici u bliskom okruženju djeteta i zajednici (Shoemaker, 2017.).

4.4. RODITELJSKI ODGOJNI STILOVI

Način odgajanja djeteta se temelji na međuodnosu bioloških, obiteljskih i okolinskih čimbenika, a briga roditelja za djecu i odgajanje su prirodni procesi koji su ljudima svojstveni sami po sebi pa se zbog toga kaže da je odgajanje instinktivno te da nastaje iz potrebe za čuvanjem, ali i razvojem novog člana ljudske vrsta za samostalan život (Paušek i sur., 2017.). 1983. godine autori Maccoby i Martin su izradili, danas najpoznatiju, podjelu roditeljskih odgojnih stilova prema kojoj postoje dvije ključne odrednice koje se koriste kako bi se opisala kvaliteta roditeljskog ponašanja, podrška (ili još nazivana toplina, prihvaćanje) i kontrola (Hoeve i sur., 2009.). Kada se govori o dimenziji podrške, prvenstveno se misli na ona ponašanja koja na strani roditelja doprinose tome da se dijete osjeća ugodno i prihvaćeno, ali ponašanja na toj dimenziji mogu ići od pozitivnih (npr. prihvaćanje, ljubav, komunikacija) do negativnih (npr. zanemarivanje) aspekata (Hoeve i sur., 2009.). Može se zaključiti kako su pozitivni aspekti dimenzije podrške povezani s niskom razinom delinkvencije, dok su negativni aspekti povezani s visokom razinom delinkvencije (Hoeve i sur., 2009.). Dimenzija kontrole govori o postavljanju zahtjeva pred dijete, a dijeli se na autoritativnu i autoritarnu kontrolu pri čemu je autoritativna kontrola poželjna jer potiče na odgovorno ponašanje djeteta, a autoritarna kontrola nije jer se odnosi na negativne aspekte kao što su kažnjavanje ili prisila (Baumrind, 1968.; prema Hoeve i sur., 2009.). Također i ovdje slijedi logičan

zaključak kako je autoritarna (kao negativna) kontrola, povezana s većom razinom delinkvencije.

Različitim kombiniranjem prethodno navedenih dimenzija može se govoriti o četiri stila roditeljstva. To su autoritarni (niska razina podrške i visoka razina kontrola), autoritativni (visoka razina podrške i kontrole), permisivni (visoka razina podrške i niska razina kontrole) i zanemarujući (niska razina podrška i kontrole). Prema mnogim istraživanjima, zaključeno je da je autoritativni najpoželjniji oblik roditeljskog odgojnog stila, dok ostali mogu biti rizik za nepovoljne ishode, a za pojavu delinkvencije je posebno opasan zanemarujući odgojni stil (Maccoby i Martin, 1983.; prema Hoeve i sur., 2009.). Hoeve i suradnici (2009.) su u svom istraživanju povezanosti roditeljstva i delinkvencije došli do zaključka kako negativni aspekti dimenzije podrške i psihološka kontrola djeteta imaju najviše povezanosti s delinkvijom, ali isto se događa i pri većim razinama nadziranja djeteta i aktivnim praćenjem.

4.5. RODITELJSKA KONTROLA

Djeca najčešće razvijaju delinkventna ponašanja kada roditelji ne odgovaraju dosljedno i konstantno na njihova neprimjerena ponašanja, ali i ako sami roditelji iskazuju ista ponašanja (Farrington, 2011.). Upravo zbog toga, važno je imati ispravan balans između kontroliranja djetetova ponašanja i iskazivanja topline. Dakle, nestalna i nedosljedna disciplina znatno pridonose pojavi delinkvencije. To se može odvijati na nekoliko načina. Primjerice onda kada jedan roditelj na neka djetetova delinkventna ponašanja reagira oštro i kazni ga, a nekada za ista ponašanja ne kazni dijete čime mu daje do znanja da mu ne smeta to što je dijete napravilo (Farrington, 2011.). Također, do nedosljednosti dolazi i kada ne postoji sklad u načinu odgoja između dva roditelja pa se događa da je jedan roditelj popustljiv i tolerantan, a drugi često i teško kažnjava dijete. Međutim, nisu samo neprimjerena reagiranja roditelja na antisocijalna ponašanja djece ono što dovodi do delinkvencije, često je i izostanak nagrađivanja dobrog djetetovog ponašanja, potencijalni čimbenik delinkventnog ponašanja (Farrington i Loeber, 1999.; prema Farrington, 2011.). Tako su mnoga istraživanja koja je Farrington (2011.) sumirao, pokazala kako neuključenost roditelja u život djece, slaba obiteljska kohezija i nepostojanje komunikacije dovode do delinkvencije. Govoreći konkretno o kontroliranju djeteta,

moguće je usporediti dvije vrste kontrole. Tako je psihološka kontrola ona kojom roditelji utječu na ograničavanje psihe svoga djeteta, dok se biheviorna kontrola usmjerava na kontroliranje ponašanja djeteta, njegovih društvenih odnosa (Klarin i Đerđa, 2014.). Dakle, može se reći da biheviornom kontrolom roditelji utječu na društvene odnose i ponašanja djeteta, a psihološkom kontrolom utječu na djetetov unutarnji svijet i čine ga ograničenim u samostalnom oblikovanju vlastitih stavova i mišljenja (Klarin i Đerđa, 2014.). Nije svaka biheviorna ili psihološka kontrola jednaka, važan je način na koji se to čini. Recimo, u nekim slučajevima više kontrole može doprinijeti manjem kršenju pravila, a u drugim može dovesti i do suprotnog efekta (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2014.). Kako ne bi došlo do negativnog učinka, osim jednostranog kontroliranja djeteta, važno je da roditelji stvore takvu atmosferu u kojoj će se i dijete samoinicijativno povjeravati svojim roditeljima, a čemu doprinosi više vremena provedenog s djecom, podrška, privrženost i povjerenje. Tada je vjerojatnije da će se djeca sama, bez poticanja, otvarati svojim roditeljima i tako smanjiti vjerojatnost pojave problema u ponašanju. Također, ono što je od koristi, jest vjerovanje same djece u opravdanost roditeljskog nadzora (Kovačević-Lepojević i Žunić-Pavlović, 2014.). Zaključno, biheviorna kontrola je poželjna jer usmjerava djetetova ponašanja i postavlja mu jasne granice između dobrog i lošeg ponašanja, dok iskazivanje previše psihološke kontrole nije učinkovito jer može dovesti do internaliziranih problema djeteta, onemogućavanja neovisnosti i individualizacije, ali i do osjećaja frustracije (Stone, 2013.).

5. OBJEKTIVNI ČIMBENICI ZA POJAVU DELINKVENCije

Obitelj se može podijeliti na zdravu i rizičnu. U zdravoj obitelji dijete ima roditelja koji za njega brine i skrbi, u kojoj mu je pružena zaštita, obitelj je strukturirana, posjeduje redovite aktivnosti i povezana je sa širom zajednicom, članovi dijele zajedničke vrijednosti i postoji emocionalna povezanost (Čudina – Obradović, Obradović, 2006.). Rizična obitelj je ona koja funkcionira na način koji predstavlja rizik za odrastanje djeteta, česti su sukobi unutar obitelji, nema emocionalne povezanosti, roditelji zanemaruju dijete i ne pružaju podršku, a ako postoje i financijski problemi u obitelji, oni mogu dovesti do pojave agresivnosti kod djece, dok sveukupno loše roditeljstvo dovodi do delinkventnog ponašanja djeteta (Čudina

– Obradović, Obradović, 2006.). Dakle, obiteljsko okruženje može biti vrlo jak zaštitni čimbenik u razvoju djece, ali isto tako može predstavljati i opasni rizični čimbenik koji može nepovoljno utjecati na dječji razvoj i dovesti do razvoja delinkvencije (Martinjak i Odeljan, 2016.). Tako internalizirane i eksternalizirane probleme kod djece često uzrokuju odrednice na strani roditelja ili cjelokupnog funkcioniranja obitelji, a kao najčešće rizične čimbenike mogu se navesti loša rana interakcija između roditelja i djeteta, sukobi među roditeljima, depresija majke i slabija uključenost oca u život i odgoj djeteta te strogoća (Novak i Bašić, 2008.; prema Pintar, 2019.). Uz navedene, postoje i mnogi drugi rizični čimbenici unutar obiteljskog funkcioniranja. U ovom radu će se opisati neki od njih. To su socioekonomski status, struktura obitelji te sociopatološke pojave u obitelji.

5.1. SOCIOEKONOMSKI STATUS

S jedne strane, postoji mišljenje kako je niži socioekonomski status povezan s delinkventnim ponašanjima djece jer siromaštvo povećava stres koji može dovesti do povećanih konflikata, neprimjerenog odgoja, ali i zlostavljanja i zanemarivanja djece, a što kasnije može utjecati na delinkventna ponašanja djece (Eisenberg, Damon i Lerner, 2006.; prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Shodno tome, u novije vrijeme uočeno je da ne samo niži socioekonomski status utječe na probleme u ponašanju, nego i same nejednakost prihoda obitelji djece koja idu u istu školu te pri velikim razlikama u приходima obitelji, često dolazi do nasilja među djecom (Elgar i sur., 2009.; prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Tako će manje nasilja doživljavati ona djeca koja smatraju da imaju približan socioekonomski status kao i druga djeca te ona djeca koja smatraju da imaju viši socioekonomski status od drugih, dok će djeca s nižim socioekonomskim statusom doživljavati najviše nasilja (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012.). Djeca i mladi koji iskazuju delinkventna ponašanja često dolaze iz obitelji s nižim socioekonomskim statusom, obitelji u kojoj su česti roditeljski sukobi te devijantna ponašanja (Mejovšek, Buđanovac i Šućur, 2001.; prema Singer, 2008.). Djeca iz siromašnih obitelji će vjerojatnije upasti u činjenje teškog kriminala, nego djeca koja dolaze iz imućnijih kućanstava i koja imaju dovoljno financijskog pokrića za sve što im je potrebno. Moglo bi se reći da su siromašnija djeca već od malih nogu na neki način prisiljena "snaći se" kako bi se uklopila u okolinu i riješili frustracije, što zapravo znači da društveni pritisak počinje

utjecati na ljude u najranijoj dobi, a nastavlja se tokom cijelog života (Siegel i Welsh, 2008.). Istraživanjem koje su proveli Nisar i sur. (2015.) pokazalo se kako socioekonomski status doista utječe na pojavu delinkventnog ponašanja mladih jer mladi čine kaznena djela kako bi zadovoljili svoje potrebe koje ne mogu zadovoljiti legalnim putem obzirom na nepostojanje prihoda i siromaštvo u kojem žive. Također, delinkventna ponašanja djece iz siromašnijih obitelji mogu potaknuti i neorganiziranost u kojoj žive zbog nezaposlenosti roditelja, lošijih uvjeta stanovanja, napuštanja škole, ali i zbog društvene izolacije koju doživljavaju zbog neorganiziranosti obiteljskog života (Siegel i Welsh, 2008.). Nadalje, kako su materijalne prilike većinom vezane uz zaposlenje roditelja, a zaposlenje s radnom kvalifikacijom, tako je i sama radna kvalifikacija roditelja čimbenik koji utječe na materijalni status cjelokupne obitelji pa tako i eventualnu delinkvenciju djece. To se može objasniti istraživanjem u kojem je nađeno da su roditelji delinkventnata u Hrvatskoj uglavnom osobe nižega ili najnižeg obrazovanja i radnih kvalifikacija, tj. nemaju završenu osnovnu školu ili imaju samo osnovnu školu (Singer, 2008.). Suprotno tome, neke teorije objašnjavaju kako viši socioekonomski status obitelji dovodi do pojave delinkvencije kod djece, a jedna od njih je i teorija kontrole moći (Hagan, Gillis i Simpson, 1990.; prema Vrselja i Glavak Tkalić, 2011.). Naime, ona govori o tome da su osobe s višim socioekonomskim statusom sklonije traženju rizika (što ujedno povećava vjerojatnost delinkventnih ponašanja), da te osobe posjeduju tzv. socijalnu moć zbog koje se ničega ne boje jer imaju dovoljno novca i važnosti koja im se pridaje, zbog kojih mogu lako riješiti bilo kakve sankcije ako ih se eventualno razotkrije te posljednje, osobe višeg socioekonomskog statusa se rjeđe pridržavaju uobičajenih i uvriježenih vrijednosti u društvu (Vrselja i Glavak Tkalić, 2011.). Pregledom raznih istraživanja o povezanosti činjenja nasilja i socioekonomskog statusa obitelji, Lukurić (2022.) je došla do zaključka kako pak djeca iz siromašnijih obitelji u većini slučajeva imaju ulogu žrtve ili počinitelja-žrtve, a djeca iz obitelji s boljim financijskim situacijama su uglavnom počinitelji nasilja, što govori da antisocijalna ponašanja ne iskazuju samo djeca iz siromašnijih obitelji. Zaključno, može se reći kako socioekonomski status obitelji može imati utjecaja na pojavu delinkventnog ponašanja djece i mladih u slučajevima kada je on znatno viši

ili znatno niži od prosjeka ili od socioekonomskog statusa djece i mladih u okruženju.

5.2. STRUKTURA OBITELJI

Struktura i cjelovitost obitelji su važan čimbenik koji može biti prevencija, ali i rizik za delinkventna ponašanja djece i mladih. Struktura obitelji sama po sebi je svakako važna, ali je još važnije kako je do te strukture došlo. Primjerice, ako se struktura obitelji promijenila zbog vanjskih faktora na koje sama obitelj ne može utjecati, kao što je smrt roditelja, tada takva promjena donosi manje nepovoljnog utjecaja na dijete (Macanović i sur., 2016.). Suprotno tome, ako je obiteljska struktura promijenjena zbog utjecaja samih članova, npr. zbog razvoda ili razdvojenog života, takva situacija će znatno više utjecati na dijete i njegov život (Macanović i sur., 2016.). Pri nastanku jednoroditeljske obitelji razvodom, izuzetno je bitno tko je nastavio skrbiti o djetetu, kako se dijete u toj situaciji snalazi, kako i koliko ima doticaja s drugim roditeljem, ali i kakva je situacija prethodila samom razvodu. Nakon razvoda braka, nije rijetka pojava da djeca doživljavaju manipulativna ponašanja od strane roditelja koji ih nastoje pridobiti svaki na svoju stranu kako bi djeci omrazili onog drugog roditelja (Martinjak i Odeljan, 2016.). Često dolazi i do frustracije roditelja s kojim dijete nastavi živjeti jer se povećava količina obaveza prema djetetu, smanjuju se financijske mogućnosti te cjelokupna situacija doprinosi rizičnosti za razvoj i odrastanje djeteta (Martinjak i Odeljan, 2016.). Puno istraživanja o jednoroditeljskim obiteljima se usmjerava na gubitak oca, a ne majke jer je gubitak oca češća pojava (Farrington, 2011.). Dokazano je da ona djeca koja su izgubila oca smrću ili on ne živi u obitelji, češće iskazuju nasilna ponašanja, a posebice dječaci kojima je nepostojanje očinske figure u obitelji rizičan čimbenik za delinkventna ponašanja (Espelage, Bosworth i Simon, 2000.; prema Velki i Kuterovac Jagodić, 2014.). Tako je primjerice, u istraživanju Kolvina i sur. dobiven rezultat da dječaci čiji su roditelji rastavljeni u njihovih prvih pet godina života, imaju gotovo dvostruki rizik za neku vrstu osude do svoje 32. godine života (Kolvin i sur., 1988.; prema Farrington, 2011.), Nisar i sur. (2015.) su također u svom istraživanju pokazali kako nedostatak očinske figure u životu djeteta često može utjecati na pojavu delinkventnog ili neprihvatljivog ponašanja kod djece. Također, takav rezultat je dobila i McCord gdje se pokazalo da dječaci iz obitelji koja je izgubila oca ili prije razvoda bila obilježena

stalnim sukobima roditelja, češće čine kaznena djela (McCord, 1982.; prema Farrington, 2011.). No u istom istraživanju je dokazano i da dječaci iz jednoroditeljskih obitelji kojima nisu prethodili sukobi, nisu skloni činjenju kaznenih djela. Međutim ondje gdje su sukobi i bijes potaknuli razvod braka, vjerojatno neće nestati samim razvodom, što znači da se stres i konflikti vjerojatno nastavljaju i nakon razvoda pa takav neskladan odnos među razvedenim roditeljima može utjecati na djecu da se počnu loše ponašati (Stolzenberg i D'Alessio, 2007.; prema Siegel i Welsh, 2008.). Preudaja koja često slijedi nakon razvoda bioloških roditelja je povezana s nastankom delinkventnog ponašanja zbog nepoželjnosti dobivanja očuha ili maćehe (Farrington, 2011.). Obzirom da danas svjedočimo znatnom porastu broja razvedenih brakova, moglo bi se očekivati da će manje od polovice djece današnjice, živjeti u potpunim obiteljima kroz cijelo svoje djetinjstvo, što pak dovodi do zaključka da će potencijalno rasti i neprimjerena ponašanja djece koja mogu dovesti do delinkventnih ponašanja (Siegel i Welsh, 2008.). Istraživanje koje su proveli Nisar i suradnici (2015.) je donijelo rezultate kako u obiteljima u kojima živi više članova, tzv. proširene obitelji, uglavnom nepovoljno utječu na razvoj djeteta i potencijalnu delinkvenciju jer postoji manjak mjesta i pažnje koje se pridaje svakom pojedinom članu u obitelji pa se tako roditelji ne bave djecom i njihovim ponašanjem koliko bi trebali. S druge strane, rezultati nekih istraživanja pokazuju da je kvaliteta roditeljstva i obitelji bitnija nego li njezina struktura te da se važnost treba pokloniti kvalitetnoj komunikaciji, odnosima roditelja te roditelja i djece, ali i podršci iz okoline, koje će zajedno nadjačati rizičnost određene strukture obitelji (Martinjak i Odeljan, 2016.). Tako se može zaključiti da nije samo struktura obitelji ta koja će dovesti do problema u ponašanju djece, nego kvaliteta odnosa među roditeljima gdje se ponajprije misli na postojanje sukoba (Farrington, 2011.). Pregledom raznih istraživanja, do jednakog zaključka je došao i Ricijaš (2009.), zaključivši da je puno važnije postojanje privrženosti i kvalitetnog odnosa, nego li sama struktura obitelji, upravo zato što su kvaliteta, privrženost i toplina zaštitni čimbenici pri potencijalnoj pojavi delinkvencije. Tako je u istraživanju Boccio i Beaver (2019.) pokazano kako razvod roditelja ili bilo kakva druga promjena strukture obitelji tokom adolescencije ima samo mali i privremeni utjecaj na potencijalnu pojavu delinkvencije. Međutim, suprotno svemu navedenome, jedno od

novijih istraživanja koje su proveli Jacobsen i Zaatut (2020.) je dovelo do potpuno suprotnih rezultata. Naime, pokazano je kako mladi iz jednoroditeljskih obitelji imaju manju vjerojatnost da će razviti delinkventna ponašanja jer nije broj roditelja taj koji utječe na pojavu neprihvatljivih ponašanja, nego odnos između roditelja i djeteta, a upravo ona djeca koja imaju jače odnose s roditeljem/ima, imaju manje šanse za razvoj delinkvencije. Slično tome, u domaćem istraživanju Livazovića (2017.) je pokazano kako struktura obitelji nije povezana s rizičnim ponašanjima djece i mladih, a koja su često prateća delinkventnim ponašanjima. Zanimljiva činjenica koja potencijalno može utjecati na razvoj neprihvatljivih ponašanja kod djeteta jest biti dijete "mladih roditelja", pri čemu se misli na djecu koja su rođena od strane adolescenata. Pregledom brojnih istraživanja, Farrington i sur. (2018.) su zaključili kako djeca koja su rođena od strane adolescenata, češće iskazuju eksternalizirane probleme, u kasnijim godinama delinkventna ponašanja te agresiju, a tome doprinosi neznanje majke o ispravnom načinu odgajanja te neučinkoviti odgojni postupci.

5.3. SOCIOPATOLOŠKE POJAVE U OBITELJI

Sociopatološke pojave su one situacija koje koče normalan razvoj djece i mladih u obitelji, obilježavaju ih kriminogeni sadržaji i aktivnosti, zanemarivanje, manjak emocionalnosti prema djeci i nasilje, koji zajedno doprinose lošem razvoju samopoštovanja djeteta (Martinjak i Odeljan, 2016.). Odrastajući u takvom okruženju, dijete uči ponašanje svojih roditelja i primjenjuje ih u svojoj okolini, gubeći time obzirnost i suosjećanje prema drugima što vodi riziku od nasilničkih i delinkventnih ponašanja. Postojanje kriminalnih ponašanja od strane roditelja, dodano pogoršava situaciju jer djeca uče da je kriminal normalan, gube toleranciju prema istomu te se počinju i sami tako ponašati (Martinjak i Odeljan, 2016.). Roditeljeva kriminalna ponašanja i posebno osude, smatraju se najznačajnijim obiteljskim rizičnim čimbenikom za pojavu delinkvencije djece i mladih (Farrington, 2002.; prema Ricijaš, 2009.).

Loeber i Stouthamer-Loeber su izradili koncept rizičnih obitelji koji uključuje četiri vrste obitelji koje se mogu nazvati rizičnima za odrastanje djece (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1986.; prema Ricijaš, 2009.). To su sljedeće vrste obitelji:

Zanemarujuće obitelji su one u kojima roditelji ne pridaju pažnju svojoj djeci niti brinu o njihovom ponašanju i provođenju slobodnog vremena;

Konfliktne obitelji su obitelji obilježene učestalim svađama i konfliktima kako među samim roditeljima, tako i među roditeljima i djecom. Ne postoji mirno i konstruktivno rješavanje sukoba, nego se sve pokušava riješiti svađom pa odgojne metode nisu učinkovite;

U devijantnim obiteljima su roditelji činitelji delinkvencije i neprihvatljivih ponašanja što uvelike dovodi u opasnost djecu da se počnu vrlo rano ponašati kao i svoji roditelji;

Kaotične obitelji su uglavnom nepovezane na emocionalnoj razini, ne postoji bliskost i osjećaj prihvaćanja, roditelji su neobzirni za djetetove potrebe, a cjelokupna obitelj je obilježena kako socijalnim tako i emocionalnim poteškoćama u funkcioniranju (Ricijaš, 2009.).

Život i odrastanje u rizičnim obiteljima utječe na razvoj delinkvencije jer dolazi do prijenosa nasilja i ostalih naučenih obrazaca neprihvatljivog ponašanja pri učenju po modelu, a jednako tako utječe i na razvoj privrženosti koja kasnije uvelike obilježava stvaranje odnosa s drugima (Ricijaš, 2009.). Međutim, suprotno svemu do sada navedenom, postoje i spoznaje kako učestalo kažnjavanje djece nije povezano s pojavom delinkvencije, što može značiti da se kod neke djece doživljena nasilnička ponašanja odražavaju na internalizirane, a ne eksternalizirane probleme (Ajduković i Delale, 1999.; prema Ricijaš, 2009.).

6. PREVENCIJA

Obzirom da obitelj ima veliku ulogu u razvoju i životu djeteta, važno pitanje je kakva je njezina kvaliteta. Tako obitelj kao mjesto prve i osnovne socijalizacije djeteta može biti i rizičan i zaštitni čimbenik u djetetovu odrastanju, ovisno o tome kakva je obiteljska kvaliteta. Rizične obitelji mogu voditi pojavi delinkvencije, a kako bi se to spriječilo, važni su programi unapređenja obiteljske kvalitete i funkcioniranja (Siegel i Welsh, 2008.).

Kvaliteta roditeljstva je kod nekih roditelja na prirodan i spontan način prisutna, dok kod nekih to nije slučaj. U oba slučaja, korisno je provoditi obrazovanja roditelja o tome kako odgajati dijete te kako se ponašati u pojedinim fazama i situacijama djetetova života (Pintar, 2009.). Roditelje je važno naučiti da prvo moraju sami prepoznati svoje potrebe i emocije prema djeci kako bi znali razumjeti i adekvatno odgovarati na djetetove emocije i potrebe koje ono iskazuje, a tome pomažu razne grupe za roditelje vođene od strane stručnjaka različitih profila (Pintar, 2009.). Kada se govori o razvoju preventivnih programa, treba obratiti pažnju na strukturalne rizične čimbenike i na dinamične rizične čimbenike kako bi se lakše shvatilo na što je moguće utjecati, a na što ne. Strukturalni čimbenici su oni koji su nepromjenjivi ili se teško mogu promijeniti, a riječ je o inteligenciji djeteta, socioekonomskom statusu te raznim biološkim poteškoćama (Čutura, 2019.). S druge strane, dinamični rizični čimbenici su oni koji se mogu intervencijama i prevencijama mijenjati, a to su primjerice društveno okruženje, odgojni postupci, školsko okruženje i slično (Čutura, 2019.). Ovisno o tome koji su čimbenici utjecali na određeno ponašanje djeteta, osmišljavaju se intervencije ili prevencije. Nadalje, jasno je kako je svakom djetetu i mladoj osobi u obitelji potrebno pružiti ljubav, prihvaćanje i razumijevanje, no isto tako, u jednakoj mjeri, važno je da djeca i mladi imaju dogovorena pravila ponašanja, jasno postavljene granice i način komunikacije s roditeljima, što predstavlja jednu vrstu prevencije za pojavu problema u ponašanju kod djece i mladih koja se može ostvariti unutar obitelji (Čutura, 2019.).

7. ZAKLJUČAK

Obzirom na sve navedeno u ovome radu, lako se može zaključiti kako je tema delinkvencije djece i mladih vrlo kompleksna i široka te da unatoč brojnim provedenim istraživanjima, i dalje postoje aspekti u ovom području oko kojih se stručnjaci ne mogu složiti, zadržavajući svoja vlastita uvjerenja i stavove. Iako je tema sveprisutna i dostupna širokoj javnosti, a ne samo stručnjacima te se o njoj puno govori, ljudi ne posvećuju dovoljno pažnje njezinoj ozbiljnosti i važnosti. Problemi u ponašanju djece i mladih postoje oduvijek i postojat će do kada je i naroda, no ono što se tokom vremena mijenja, jesu oblici tih problema, stavovi stručnjaka prema njima, ali i terminologija kojom se koriste. Problemi u ponašanju

djece i mladih danas obuhvaćaju više različitih ponašanja nego prije pa tako i sama delinkvencija pod sobom podrazumijeva više ponašanja kojima se krše zakonske norme, nego li je to bilo u prošlosti. Obzirom da se svijet razvija nevjerojatnom brzinom, razvija se i čovjek pa tako dolazi do drugačijih oblika ponašanja, čime i do drugačijih oblika problema u ponašanju pa i reakcija okoline na njih. Danas stručnjaci imaju drugačiji pogled na probleme u ponašanju djece i mladih te se polazi od pristupa koji u sebi sadrži empatiju i razumijevanje, a ne stigmatizaciju i osudu. Tako se više ide ka tome da se ne govori o poremećajima u ponašanju, već problemima te se zalaže za uporabu naziva mladi u sukobu sa zakonom koji upućuje na prolaznost ovakvih ponašanja, a ne na nešto što ih obilježava i definira za budućnost. Time se utječe na drugačiju sliku javnosti prema njima, ali i na samopercepciju mladih koji čine kaznena djela. Ono što ipak ostaje isto su teorije koje pokušavaju objasniti zašto do delinkvencije uopće dolazi. Međutim, njih je mnoštvo te se svaki stručnjak za sebe priklanja onoj za koju smatra da daje najispravniji odgovor na to pitanje. Koji god odgovor na to pitanje bio ispravan ili neispravan, ono što je bitno jest poučavati djecu i mlade o tome što delinkvencija jest, objasniti im loše strane činjena kaznenih djela, ali i sankcije koje su predviđene za određena ponašanja. Međutim, djecu i mlade ne treba zastrašivati navedenom tematikom kako ne bi stvarali stereotipe i predrasude o onim vršnjacima koji ipak pokazuju takva ponašanja. Tematici se treba pristupiti s razumijevanjem i učiti djecu i mlade da trebaju znati da su delinkventna ponašanja loša i zabranjena te zaslužuju sankcioniranje, ali ipak ih naučiti da na počinitelje takvih ponašanja ne gledaju s mržnjom i osuđujućim stavom kako bi u društvu smanjili stigmatizaciju na najmanju razinu. Mnogo puta dijete nije samo krivo za ono što čini. Možda je u to na prvu teško povjerovati, no kada se sagleda da djeca uče po modelu, a primarnu socijalizaciju dobivaju u obitelji, jasno se može zaključiti da u nefunkcionalnim ili rizičnim obiteljima djeca uče ponašanja koja nisu dobra, kojima se krše norme i koja mogu dovesti do toga da i sama djeca počinju iskazivati probleme u ponašanju i činiti kaznena djela jer je to "jedino što vide i nauče" u takvoj obitelji. Upravo zbog toga što i sama obitelj može biti rizičan čimbenik za pojavu delinkventnih ponašanja, važno je pridati pažnju i njezinom potencijalnom utjecaju. Postoje čimbenici na strani obitelji na koje se može utjecati raznim intervencijama, ali postoje i oni na koji

to nije u velikoj mjeri moguće. Tako je ovaj rad podijeljen na subjektivne čimbenike koji se uz pomoć stručnjaka mogu korigirati i izmijeniti u svrhu smanjivanja rizičnosti te na objektivne koje je teško promijeniti. Odnos roditelja prema djetetu, jednako kao i odnosi među roditeljima, izuzetno su značajni za odgoj i odrastanje djeteta. Navedeno se može povezati i s roditeljskim odgojnim stilovima koji uvelike utječu na djetetov razvoj, samopercepciju i stvaranje odnosa s okolinom. Ovisno o tome koji stil roditelji upotrebljavaju, mijenja se vjerojatnost utjecaja na mogućnost pojave delinkventnih i drugih neprimjerenih ponašanja kod djece. Zlostavljanje i zanemarivanje te roditeljska kontrola utječu na dijete u velikoj mjeri jer pogađaju psihološki aspekt njegova odrastanja, odnosno tim ponašanjima roditelji mogu utjecati na djetetov unutarnji svijet što je izuzetno opasno za pojavu internaliziranih problema djece i mladih koji pak mogu dovesti do delinkvencije, ali i koji mogu ići shodno s delinkventnim ponašanjima. Na sve navedene subjektivne čimbenike uspješno se može utjecati suradnjom roditelja i stručnjaka, preventivnim mjerama, intervencijama usmjerenim na određena ponašanja, ali i obrazovanjem same djece i mladih. S druge strane, objektivni čimbenici spomenuti u ovome radu (socioekonomski status, struktura obitelji te sociopatološke pojave u obitelji) su teže promjenjivi ili gotovo nepromjenjivi te je njihov utjecaj na ponašanje djeteta teže smanjiti ili izbjeći.

Kako bi delinkventnih i ostalih problema u ponašanju bilo sve manje, važno je kontinuirano osvješćivati javnost o postojanju tih problema, njihovim obilježjima, ali i mogućnostima kako ih prevenirati ili riješiti ako su već nastupila. U preventivnim programima te intervencijama, važno je iskazati empatiju i razumijevanje, kako za samu djecu i mlade u sukobu sa zakonom, tako i za obiteljski utjecaj koji je eventualno doveo do takvih ponašanja djece i mladih. Na kraju, važno je naglasiti da je prevencija ključ smanjenja delinkvencije, a upravo zbog toga, potrebno ju je provoditi s obiteljima od najranije dobi djeteta, i to ne samo s rizičnim obiteljima, nego i onim funkcionalnim jer nikada se ne može garantirati da funkcionalna obitelj zbog samo jedne situacije neće postati rizična obitelj.

POPIS TABLICA

Tablica 2.3., str.4

Prijavljene, optužene i osuđene maloljetne osobe od 2000. do 2021.

	PRIJAVLJENE		OPTUŽENE		OSUĐENE	
	Ukupno	ženske osobe	Ukupno	ženske osobe	ukupno	ženske osobe
2000.	2 375	163	1 108	51	787	41
2003.	2 909	210	1 160	67	875	53
2006.	2 830	199	1 212	59	974	48
2009.	3 188	247	1 238	66	987	54
2012.	3 113	246	778	47	626	40
2015.	1 739	188	492	37	420	41
2018.	1 196	145	347	41	302	34
2021.	1 000	122	297	47	264	44

Izvor: Državni zavod za statistiku, 2020., 2022.

LITERATURA

1. Boccio, C. M., i Beaver, K. M. (2019.). The Influence of Family Structure on Delinquent Behavior. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 17(1), 88–106.
2. Clinard, M. B., i Meier, R. F. (2011.). *Sociology of deviant behavior*. Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
3. Čudina – Obradović, M. i Obradović, J. (2006.). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
4. Čutura, E. (2019.). *Obiteljski faktori rizika za pojavu poremećaja u ponašanju kod djece i adolescenata*. Završni magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

5. DZS, Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2019., Statistička izvješća. Posjećeno na mrežnoj stranici: https://web.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/SI-1672.pdf
6. DZS, Maloljetni počinitelji kaznenih djela prema vrsti odluke u 2020., Priopćenje. Posjećeno na mrežnoj stranici: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29164>
7. Farrington, D. P. (2011.). Family influences on delinquency. U D. W. Springer, i A. R. Roberts, *Juvenile Justice and Delinquency*. (str. 203-222). Jones and Bartlett, Sudbury, MA.
8. Farrington, D. P., Kazemian, L., i Piquero, A. R. (Eds.) (2018.). *The oxford handbook of developmental and life-course criminology*. Oxford University Press, USA.
9. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2022.
10. Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W., i Gerris, J. R. (2009.). The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. *Journal of abnormal child psychology*, 37(6), 749–775.
11. Hoffmann, J., Thorpe, J., i Dufur, M. (2020.). Family Social Capital and Delinquent Behavior in the United Kingdom. *Social Sciences*, 9(10), 178.
12. Jacobsen, S. i Zaatut, A. (2020.). Quantity or Quality?: Assessing the Role of Household Structure and Parent-Child Relationship in Juvenile Delinquency. *Deviant Behavior*, 1-14.
13. Klarin, M. i Đerđa, V. (2014.). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(2), 243-262.
14. Kovačević-Lepojević, M., i Žunić-Pavlović, V. (2014.). Povezanost roditeljskog nadzora i eksternalizovanih problema u adolescenciji. U *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* (str. 61-73). Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
15. Livazović, G. (2017.). Povezanost obiteljskih, vršnjačkih i školskih odnosa s eksternaliziranim rizičnim ponašanjima adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53 (Supplement), 0-0.

16. Lukurić, K. (2022.). *Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među djecom, mladima i u obitelji*. Diplomski rad. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
17. Macanović, N., Grbić-Pavlović, N., i Kuprešanin J. (2016.). *Maloljetnička delinkvencija: prevencija i resocijalizacija*. Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci.
18. Macuka, I. i Smojver-Ažić, S. (2012.). Osobni i obiteljski čimbenici prilagodbe mladih adolescenata. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 48(1), 27-43.
19. Majdak, M. (2021.). *Socijalni rad i mladi društveno neprihvatljivog ponašanja: određene ključnih pojmova* (Power Point prezentacija).
20. Martinjak, D. i Odeljan, R. (2016.). Etiološki i fenomenološki čimbenici maloljetničke delinkvencije (skripta), Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.
21. Ministarstvo unutarnjih poslova. *Maloljetnička delinkvencija i zakonska podloga*. Posjećeno 21.06.2022. na mrežnoj stranici Ministarstva unutarnjih poslova: <https://mup.gov.hr/savjeti-281567/nasilje-281582/djeca-i-maloljetnici-741/maloljetnicka-delinkvencija/maloljetnicka-delinkvencija-i-zakonska-podloga/281954>
22. Nisar M., Ullah S., Ali M., i Alam S. (2015.). Juvenile Delinquency: The Influence of Family, Peer and Economic Factors on Juvenile Delinquents. *Scientia Agriculturae*, 9(1), 37-48.
23. Paušek, K., Žuvela Piculin, I., Paušek, D. i Sindik, J. (2017.). Sociološki osvrt na devijantno ponašanje maloljetnika u Blatu na otoku Korčuli. *Sestrinski glasnik*, 22(3), 254-261.
24. Pintar, Ž. (2019.). Poremećaji u ponašanju djece – oblici i uloga prevencije. *Acta Iadertina*, 16(1), 0-0.
25. Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012.). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194.

26. Ricijaš, N. (2009.). *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih*. Doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada.
27. Shoemaker, D. J. (2013.). *Juvenile delinquency*. Second edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
28. Shoemaker, D. J. (2018.). *Juvenile delinquency*. Third edition. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
29. Siegel, L. J., i Welsh, B. (2008.). *Juvenile delinquency: Theory, practice, and law*. Princeton, N.J: Recording for the Blind & Dyslexic.
30. Siegel, L. J., i Welsh, B. (2018.). *Juvenile delinquency: Theory, practice, and law*. Boston: Cengage Learning.
31. Singer, M. (2008.). *Kriminološke osobitosti maloljetničke delikvencije: tijekom školovanja, poremećaji u ponašanju, obiteljske prilike*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
32. Stašević, I. i Derk, D. (2016.). Osobitosti maloljetničke delikvencije u Republici Hrvatskoj. *Policija i sigurnost*, 25(3), 259-275.
33. Stone, L. L., Otten, R., Janssens, J. M. A. M., Soenens, B., Kuntsche, E., i Engels, R. C. M. E. (2013.). Does parental psychological control relate to internalizing and externalizing problems in early childhood? An examination using the Berkeley Puppet Interview. *International Journal of Behavioral Development*, 37(4), 309–318.
34. Terek, L. (2022.). Značaj porodice kao faktora u savremenim teorijama delinkventnog ponašanja dece i mladih. *Revija za sociologiju*, 52(1), 115-140.
35. Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014.). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 33-64.
36. Vrselja, I. (2010.). Etiologija delinkventnog ponašanja: Prikaz Pattersonove i Moffittine teorije razvojne psihopatologije. *Psihologijske teme* 19(1), 145-168.
37. Vrselja, I., i Glavak Tkalić, R. (2011.). Odnos između rizičnog i delinkventnog ponašanja, nekih obiteljskih kontekstualnih čimbenika i

roditeljskih odgojnih metoda. *Kriminologija & socijalna integracija*, 19(1), 51-63.

38. Zakon o sudovima za mladež. *Narodne novine*, br. 84/11, 143/12, 148/13, 56/15, 126/19.